

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА О`РТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
САЙДАЛИЕВА МАШХУРА АНВАРЖОН ҚИЗИ

МАВЗУ: СИФАТ- СЎЗ ТУРКУМИ

Реферат

Наманган – 2016

Мавзу: Сифат- сўз туркуми

Режа:

1. Сифат сўз туркуми сифатида
2. Сифат даражалари
3. Сифат даражаларини синтактик усул билан яшаш.
4. Сифат маъноларини кучайтириш ва кучсизлантириш

Сифат даражалари (Degrees of Comparison)

Сифат даражалари махсус морфемалар ёрдамида аслий сифатларнинг ўз морфемаларини ўзгартиришлари ёки синтактик йул билан бошқа сўзларга бирикишлари натижасида аниқлаётган сўзларнинг белги ёки хусусиятларига кўра бир-бирига тенг ортиқ ёки камроклигини англатади. Инглиз тилидаги сифат даражалари куйидагилардир:

- а) оддий даража (Positive degree)
- б) киёсий даража (Comparative degree)
- в) орттирма даража (Superlative degree)

Назарий грамматика сифат даражаларининг чоғиштира абсолют (comparative absolute), чоғиштира органик (comparative organic) ва бошқа турларини ҳам ўрганади, аммо уларни норматив грамматикаларга киритмаслик ҳам мумкин.

Сифатнинг оддий даражаси предметларнинг белги ёки хусусиятларини, бошқа предметларнинг белги ёки хусусиятига солиштирмай ифодаловчи категориал шаклдир. Масалан: long, dark, hot.

Айрим грамматика китобларида бу шакл сифат даражалари шакли сифатида берилмаслиги хатодир. Чунки сифатнинг оддий даража шакли бошқа шакллар учун асосий бошланғич шакл ҳисобланади, яъни оддий даража шаклини билмай туриб киёсий ва орттирма даража шакллари ҳақида сўз юритиш мумкин эмас. Умуман, ҳамма категорияларда бошланғич шакл ноль кўрсатгичли бўлганидек оддий даража шакли ҳам ноль кўрсатгичли, яъни суффиксиз бўлади. Иккинчидан, оддий даража шакллари икки ва ундан ортиқ предметларнинг белгиси ёки характериға кўра бир-бирлари билан киёслашда хизмат килиши мумкин. Сифатнинг оддий даражадаги шаклларини бир-бири билан таққослаш тилшуносликда (equative) *экуатив* (тенг) *даража* ёки *экуатик чоғштириши* дейилади. Масалан: He is as tall as Bob (У Бобдек баланд).

Сифатнинг киёсий даражаси бир предмет белги ёки хусусиятини иккинчи предмет белги ёки хусусиятидан ортиқроқ, юқорирок ёки камроқ эканлигини курсатади.

Сифатнинг орттирма даражаси бир туркумдаги предметлар ичидан бир ёки бир нечасининг белги ёки хусусиятига кўра, қолганларидан жуда ортиқ ёки (жуда) камлигини кўрсатади. Масалан: *shortest, longest, hottest*.

Хозирги инглиз тилида сифат даражалари асосан морфологик ва синтактик усул билан ясалади.

Қиёсий ва орттирма даража шакллариини морфологик усул билан ясалади. (суффиксларни кўшиш билан киёсий ва орттирма даражага алмашинишига *морфологик усул* дейилади). Орттирма даража шаклларииндан олдин доимо аниқ артикль *the* ишлатилади.

Сифат даражалари суффиксларини кўшганда икки ҳолатни кўриш мумкин:

1. Сифат ўзагидаги харф ёки товуш ўзгаришсиз қолади:

sweet — sweeter — sweetest   long — longer — longest
short — shorter — shortest   great — greater — greatest

2. Сифатнинг охиридаги товуш фонетик жиҳатдан ўзгаради:

а) ўзакдаги унлининг ўзгариб кетмаслиги учун сўз охиридаги ундош иккилантрилади:

hot — hotter — hottest   Hat — flatter — flattest
big — bigger — biggest   glad — gladder — gladdest
sad — sadder — saddest

б) агар сўз -у харфи билан тугаса, -у харфи -i харфига айланади:

dry — drier — driest early — earlier — earliest happy — happier — happiest-
pretty — prettier — prettiest lucky — luckier — luckiest busy — busier — busiest

АММО -у харфидан аввал унли харф келса, -у ўзгаришсиз қолади.

gay — gaye — gayest
grey — greye — greyest

в) сўз *-e* ҳарфи билан тугаса, суффиксдаги *-e* тушиб *-r* ҳарфигина кушилади. Масалан:

noble — nobler — noblest simple— simpler — simplest complete — completer — completest concise — conciser — condsest fine — finer — finest

Бир гуруҳ сифатларнинг даражалари супплетив усул билан, яъни ўзакдаги унлининг ўзгариши оркали ясалади. Масалан:

good — better — best bad — worse — worst

Айрим сифатлар орттирма даражада икки шаклга эга бўлиб, улардан бири супплетив шакл бўлиши мумкин. Масалан:

late — later, latter — latest, last, old —older, elder — oldest, eldest

Бу икки шакл бир-биридан стилистик жихатдан фарқ қилиши мумкин.

Масалан:

older — карирок, эскирок, каттарок

etder — каттарок; (ака-ука, опа-сингилга нисбатан)

Қуйида даражалари супплетив йул билан ясаладиган, киёсий ёки орттирма даражада икки шаклга эга бўладиган сифатлар берилди.

Positive	Comparative	Superlative
good	better	best
bad	worse	worst
little	less , lesser	least
much, many	more	most
near	nearer	nearest / next
far	farther / further older	farthest/ furthest

old	/ elder	oldest/ eldest
late	later / latter	latest/ last
out	outer/ utter	outmost/ outermost\ uttermost, utmost
up	upper	upmost / uppermost
in	inner	inmost / innermost

Ҳозирги инглиз тилида in, up, out сўзлари сифатларнинг оддий даражаси шаклида кам ишлатилиб, улар ўрнида *-er* суффикси ёрдамида ясалган Inner, upper, outer лар ишлатилади. Масалан: in сўзи сифат тарзида деярли ишлатилмайди. In сўзидаи ясалган inner сифати оддий даража маъносини англатиб, ўзбек тилига **ички, ичкариги** деб таржима килинади. inmost ва innermost сифатларининг маъноси бир хил бўлиб, *энг ичкаридаги, энг ичкарига жойлашган* каби маъноларни англатади. Up сўзи сифат тарзида қўлланганда **юқорига борувчи, юқорилаб борувчи, марказга интилувчи** каби маъноларни билдиради. Масалан: up train марказга борувчи поезд. Up нинг **Upper** шакли эса маъносига кўра қиёсланиш ёки оддий даража шаклини англатиши мумкии. Ҳозирги инглиз тилида in, up, out сўзлари сифатларнинг оддий даражаси шаклида кам ишлатилиб, улар ўрнида *-er* суффикси ёрдамида ясалган Inner, upper, outer лар ишлатилади. Масалан: in сўзи сифат тарзида деярли ишлатилмайди. In сўзидаи ясалган inner сифати оддий даража маъносини англатиб, ўзбек тилига **ички, ичкариги** деб таржима килинади. inmost ва innermost сифатларининг маъноси бир хил бўлиб, *энг ичкаридаги, энг ичкарига жойлашган* каби маъноларни англатади. Up сўзи сифат тарзида қўлланганда **юқорига борувчи, юқорилаб борувчи, марказга интилувчи** каби маъноларни билдиради. Масалан: up train

марказга борувчи поезд. Ур нинг **Upper** шакли эса маъносига кўра қиёсланиш ёки оддий даража шаклини англатиши мумкии. Ҳозирги инглиз тилида in, up, out сўзлари сифатларнинг оддий даражаси шаклида кам ишлатилиб, улар ўрнида *-er* суффикси ёрдамида ясалган Inner, upper, outer лар ишлатилади. Масалан: in сўзи сифат тарзида деярли ишлатилмайди. In сўзидаи ясалган inner сифати оддий даража маъносини англатиб, ўзбек тилига **ички, ичкариги** деб таржима қилинади.

inmost ва innermost сифатларининг маъноси бир хил бўлиб, *энг ичкаридаги, энг ичкарига жойлашган* каби маъноларни англатади. Ур сўзи сифат тарзида қўлланганда **юқорига борувчи, юқорилаб борувчи, марказга интилувчи** каби маъноларни билдиради. Масалан: up train

марказга борувчи поезд. Ур нинг **Upper** шакли эса маъносига кўра қиёсланиш ёки оддий даража шаклини англатиши мумкии. Ҳозирги инглиз тилида in, up, out сўзлари сифатларнинг оддий даражаси шаклида кам ишлатилиб, улар ўрнида *-er* суффикси ёрдамида ясалган Inner, upper, outer лар ишлатилади. Масалан: in сўзи сифат тарзида деярли ишлатилмайди. In сўзидаи ясалган inner сифати оддий даража маъносини англатиб, ўзбек тилига **ички, ичкариги** деб таржима қилинади.

inmost ва innermost сифатларининг маъноси бир хил бўлиб, *энг ичкаридаги, энг ичкарига жойлашган* каби маъноларни англатади. Ур сўзи сифат тарзида қўлланганда **юқорига борувчи, юқорилаб борувчи, марказга интилувчи** каби маъноларни билдиради. Масалан: up train

марказга борувчи поезд. Ур нинг **Upper** шакли эса маъносига кўра қиёсланиш ёки оддий даража шаклини англатиши мумкии. Масалан: up train марказга борувчи поезд. Ур нинг **Upper** шакли эса маъносига кўра қиёсланиш ёки оддий даража шаклини англатиши мумкии. Масалан: **the Upper House** юқори палата (парламентда), **the upper servant** бошқаларга кўра юқорироқ турувчи хизматкор (саройда), **upper storey** юқори қават, юқоридаги қават. **Uppermost** эса орттирма даража шакли маъносини

билдириб, *энг юкори, энг юкоридаги, олий* деган маънони англатади. **Out, outer, outmost, outermost** сифатлари ҳам шу тарзда аниқланади. Масалан: **Out** — сиртки, сиртдаги, ташқаридаги, четдаги, ғайри табиий; **out match** — четга ёки бошқа шахарга чиқиб ўйналган матч; **Out size** — бениҳоя катта размер; **outmost** — марказдан энг узокда жойлашган, энг четдаги, энг узокдаги ва ҳ. қ Сифат даражалари системасида old шаклидан ясалган older, elder, oldest, eldest параллел шакллар алоҳида ўринни эгаллайди, чунки улар маъносига кўра бир-биридан лексик-стилистик жиҳатдан фарқ қилади.

Older эскироқ, каттароқ ва **oldest** энг эски, энг катта, деган маъноларни англатиб, умумий қиёслаш учун ишлатилади. Масалан:

My brother is older than his sister.

Elder ва eldest асосан кариндошлик муносабатларини билдириш учун ишлатилади:

my		brother
your	elder	son
his	eldest	daughter
her		aunt
uncle		

Elder от урнида ҳам ишлатилиб, *катта, ёши улуг* деган маъноларни билдиради. Масалан: elders — қариялар, катталар, the elder of the two — икковидан каттаси, the eldest of all — хаммасидан каттаси, энг улуғи.

And yet as the young soldier moved unthinking about the apartment, the elder watched him, and would notice the movement of his strong young shoulders under the blue cloth, the bend of his neck (*D. H. Lawrence*).

Later ва latter шакллари стилистик жиҳатдан бир-биридан фарқ қилади. Масалан: later ва latter умумий қоида бўйича ишлатилса, latter ва last

умумий қоидадан фарқ қилиб, кўп предметлар ўрта-сида тутган ўрнини, яъни *бирин-кетин келганликни* билдиради. Масалан: *latter days* — кейинги кунлар, *the latter* — кейингиси, *last year* — ўтган йили, *the last student* — охирги студент, *the last day* — охирги кун, *the latest fashion* — энг охирги мода, *the latest news* — сўнгги ахборот, *the nearest village* — энг яқин қишлоқ.

The next day he called upon Carrie and she saw him in her chamber (*Th. Dreiser*).

To be sure there was always the next station where one might descend and return (*Ibid*).

During the last year or two the expenses of the family seemed a large thing (*Ibid*).

Сифат даражаларини синтактик усул билан яшаш.

Сифатларга маълум ёрдамчи ёки бошқа маънони кучайтирувчи мустақил сўзларни қўшиш билан сифат даражаларининг ясалиши *синтактик усул* дейилади.

Инглиз тилида ҳам ўзбек тилидагидек сифатларнинг оддий; қиёсий ва орттирма даражалари мавжуд.

1. Оддий даража. Юқорида кўрсатиб ўтилганидек сифатларнинг (асосий) шакллари ҳам *as...as, not so...as, such as...* каби боғлов-чилар ёрдамида икки предметнинг белги ёки хусусиятини экватив чоғиштириш учун ишлатилади. Масалан: *She is as clever as her brother.* У киз акасидек ақлли. *Mendoza realized that she would be as good as her word (W. Caine).*
«Here I am as right as the mail, Aunt Kate! Go up» (*J. Joyce*). «Can't you see that I'm as hoarse as a crow?», said Mr. D'Arcy roughly (*J. Joyce*). In spite of himself, he watched him, gave him sharp orders, tried to take up as much of his time as possible (*D. H. Lawrence*).

2.Қиёсий ва орттирма даража. Икки ва ундан ортиқ бўғинли сифатлар ҳамда бошқа тиллардан кириб келган айрим сифатларнинг қиёсий ва орттирма даража шакллари отга қарашли белгининг ортиқроқ ва жуда ортиқлигини кўрсатувчи *more* ва *(the) most* сўзларини ва белгининг озроқ ёки пастроклигини билдирувчи *less* ҳамда *(the) least* сўзларини сифатдан олдин келтириш, яъни синтактик усул билан ясалади. Айрим грамматика дарсликларида бу шакл *аналитик шакл* деб юритилади. Агар бу шаклни аналитик шакл дейилса, унда *more, most adjective* бирикмаси морфологик шакл бўлиши керак.

Масалан:

Positive	Comparative	Superlative
Interesting	more interesting	the most interesting
difficult	more difficult	the most difficult the
beautiful	more beautiful	most beautiful the
magnificent-	more magnificent	most magnificent .
apprehensive	more apprehensive	the most apprehensive,
aqueous	more aqueous	the most aqueous ,

Perhaps the man was the most handsome for the deep lines in, his face the irritable tension of his brow, which gave him the look of a man who fights with life, (*D. H. Lawrence*). ...but Mr. Thackeray gave way, with the most charming bow, to me (*E. Luces*). There is nothing more beautiful than gladiators, Mademoiselle will see (*W. Caine*).

(the) most иштирокида орттирма даража ясалганда, морфологик ва синтактик усул ўртасида шундай тафовут борки, most + adjectives бирикмаси элятив маънода бўлиши мумкин. Яъни бошқа предметлар билан солиштирилганда предметнинг яккаю-ягоналигини ажратиб кўрсатилади.

Шуни айтиб ўтиш ўринлики, айрим муаллифлар ўз асарларида кўп бўғинли сифатларга *-er, est* суффиксларини кўшиб, улар олдидан *more, most* сўзларини ишлатишади. Бу ҳоллар кўпроқ стилистик мақсадда кўлланиши мумкин. Масалан:

That's my Mummy outside. She is beautiful. She is the most beautiful Mummy there ever was, but she won't be tended when she sees I've drawn her so plain (Kipling).

Кўрсатилган усуллардан ташқари айрим лотин ва бошқа тиллардан кирган сўзларга хос бўлган учинчи синтактик усул ҳам мавжуд бўлиб, бунда *than* боғловчиси ўрнига *to* предлогидан фойдаланилади. Масалан: He is inferior to his friend John. У ўзининг ўртоғи Жонга нисбатан пастрок, (ўйинда, ақлда, амалда ва бошқалар). She is superior to her younger brother , У (қиз) ўзининг укасидан ақллироқ.

Аниқ артиклнинг сифат билаи такрорланиб келиши воситасида ҳам киёсий даражани кўрсатувчи модель яратилиши мумкин: the... the... канча... шунча...

The more books you read the more new words you will come across. Канча кўп китоб ўқисангиз, шунча кўп янги (нотаниш) сўзларни учратасиз. The more the better—Қанча кўп бўлса, шунча яхши.

Бундай таккослаш равишлар учун кўпроқ характерлидир. Масалан: The sooner the better — Канча тез бўлса, шунча яхши, The less said the better—Канча оз гапирилса, шунча яхши.

Сифат маъноларини кучайтириш ва кучсизлантириш

Сифат даражалари англатган маънони янада кучайтириш учун қиёсий ва орттирма даража шаклларига much, far, by far, still; even каби сўзлар кўшилиши мумкин. Масалан:

much longer—анча узун,

much more difficult — анча қийин,

far cleverer — анча ақлли,

far more difficult — анча қийин, қийинроқ

still better анча яхши, яхшироқ

still more difficult — анча қийин, қийинроқ

even bigger— анча каттароқ, каттароқ

even more difficult — анча қийин, қийинроқ

by far the biggest — энг катта, жуда катта

by far the most difficult — жуда қийин, энг қийин

This is by far the best. Moscow is far bigger than Tashkent.

Well, we won't have much more of this weather, he said (*Th. Dreiser*).

And then when it came to the time for me to leave Galway and come up to the convent he was much worse and I wouldn't be let see him, so I wrote him a letter (*Joyce*).

His pulse was much better, his respiration was normal and his humidity had sunk to three-thirty (*Frank SalUuan*). On the other hand, people of my own age are so much older than I am. (*Conn Ford*).

Possible сўзининг сифат даражаларидан кейин ишлатилиши маъ-нони кучайтириши мумкин. Масалан:

the largest thing possible — энг катта нарса

the most beautiful thing possible—энг чиройли нарса

Сифат ифодалаган рангни кучайтириш учун dark (корамтир) сифати ишлатилади. Масалан: dark green — тўқ яшил, dark brown — тўқ жигаранг, dark red — тўқ қизил.

Аксинча сифат ифодалаган рангни кучсизлантириш хам мумкин. Бунинг учун морфологик ва синтактик усулдан фойдаланилади. Морфологик усулда кучсизлантирилиши керак бўлган сифатга *-ish* суф-фикси кушилади, синтактик усулда эса *pale* (оч, очранг), *light*, *white* (енгил хийла) сифатларини кучсизлантирилиши керак бўлган сифатдан олдин келтирилади. Масалан: *red* қизил— *reddish* қизғиш оч кизил *green* яшил — *greenish* оч яшил, *яшилсимон*, *pale blue* кукиш, *кўкимтир*, *оч кук*

On either hand, the valley, wide and shallow, glittered with heat: dark green patches of rye, pale young corn, fallow and meadow and black pine woods spread in a dull, hot diagram under a glistening sky. But right in front of the mountains ranged across, pale blue and very still, snow gleaming gently out of the deep atmosphere (*D. H. Lawrence*).

His fair eyebrows stood bushy over light blue eyes that" were always flashing with cold fire (*Ibid*).

The burnished, dark green rye threw off a suffocating heat (*Ibid*). The Captain had reddish brown, stiff hair, that he wore short upon his skull (*Ibid*). The high colour of his cheeks pushed upwards even to his forehead, where it scattered itself in a few formless patches, of pale red (*Joyce*). That the snowy peaks were radiant among, the sky that the white green glaciор river twisted (*W. Caine*).